

# Η κρίση στις σχέσεις Παπάγου - Μαρκεζίνη

Ποιες ήταν οι συνέπειες της διαφωνίας τους και πόσο επηρεάστηκαν η οικονομική και η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας

Του ΣΩΤΗΡΗ ΡΙΖΑ\*

59  
χρόνια  
πριν

**Η διαφωνία** και εν συνεχεία η ρήξη στις σχέσεις μεταξύ του πρωθυπουργού Αλέξανδρου Παπάγου και του υπουργού Συντονισμού Σπύρου Μαρκεζίνη τον Απρίλιο του 1954 δεν είχε τόσο άμεσες πολιτικές συνέπειες, όπως η διαφωνία του Κωνσταντίνου Καραμανλή με τους Παναγή Παπαληγούρα και Γεώργιο Ράλλη το 1958, που οδήγησε σε νέες εκλογές, ή η ρήξη του Γεωργίου Παπανδρέου με ισχυρά στελέχη της Ένωσης Κέντρου το 1965,

που οδήγησε στην ανατροπή της κυβέρνησης του Κέντρου και σε μια μακρά πολιτική κρίση. Ο στρατάρχης Παπάγος διατήρησε την πρωθυπουργία έως τον θάνατό του, τον Οκτώβριο του 1955, και το κυβερνητικό κόμμα του Ελληνικού Συναγερμού την κοινοβουλευτική του πλειοψηφία παρά την αποχώρηση 25 βουλευτών, οι οποίοι συντάχθηκαν με τον Μαρκεζίνη το 1954. Πιο ενδιαφέρον ήταν το προσωπικό υπόβαθρο της διαφωνίας καθώς και πολιτικές προεκτάσεις που αφορούσαν την οικονομική και εξωτερική πολιτική, οι οποίες όμως δεν διαλευκάνθηκαν πλήρως.

## Ασυμφωνία με έντονο προσωπικό στοιχείο

**Η προσωπική** διάσταση της ρήξης δεν ήταν ασήμαντη. Ο Μαρκεζίνης υπήρξε βασικός εμπνευστής και χειριστής της εισόδου του Παπάγου στην πολιτική. Ήδη από το 1948 είχε κινηθεί με επιμονή, για να πείσει το στέμμα και τους Αμερικανούς για την ανάγκη ανάθεσης της διακυβέρνησης με έκτακτες εξουσίες στον Παπάγο, προκειμένου να αντεπεξέλθει το αστικό καθεστώς στην πρόκληση του εμφυλίου πολέμου. Αν και το στέμμα πείσθηκε, η λύση Παπάγου τελικά δεν προωθήθηκε λόγω της ανάγκης των Αμερικανών και των Βρετανών να διατηρήσουν ένα κοινοβουλευτικό καθεστώς στην Ελλάδα προκειμένου η εμπλοκή του Ψυχρού Πολέμου να μπορεί να νομιμοποιηθεί στον δυτικό κόσμο ως προσπάθεια υποστήριξης της δημοκρατίας έναντι του ολοκληρωτικού σταλινικού κομμουνισμού. Ο Παπάγος θα αναλάμβανε όμως τον Ιανουάριο 1949 την αρχιστρατηγία με τις ένοπλες δυνάμεις αυτονομημένες από κάθε πολιτικό έλεγχο.

Παπάγου, η οποία ταυτίστηκε με την υποτίμηση της δραχμής του Απριλίου του 1953 και τη σταθεροποίηση, αν και πρέπει να σημειωθεί ότι το βασικό πλαίσιο της πολιτικής αυτής είχε εφαρμοστεί με συνέπεια και εκλογικό κόστος ο Γεώργιος Καρατάλης ως υπουργός Συντονισμού της κυβέρνησης του Κέντρου του 1951-52.

### Το διακύβευμα

Όταν ανακοινώθηκε η παραίτηση του Μαρκεζίνης, τον Απρίλιο του 1954, η είδηση εξέπληξε καθώς δεν υπήρχαν δημόσια προμνηύματα της διαφωνίας του με τον πρωθυπουργό. Ο ίδιος επικατέστηκε αργότερα ως αιτίες την επιθυμία του να αναζητήσει οικονομική βοήθεια από τη Σοβιετική Ένωση μετά τα πενιχρά αποτελέσματα της επίσκεψής του στις Ηνωμένες Πολιτείες και τη διαφωνία του με την ανακίνηση του Κυπριακού, καθώς προεξόφλουσε την αποτυχία της πολιτικής συγκροτησης με τον βρετανικό παράγοντα. Σύμφωνα πάντοτε με τον ίδιο, απέβλεπε στην ανάληψη του υπουργείου Εξωτερικών. Διπλωματικές, αλλά και δημοσιογραφικές πηγές της εποχής δεν εντοπίζουν διαφωνία για αναζήτηση βοήθειας στη Σοβιετική Ένωση, αλλά επιβεβαιώνουν τη διαφωνία του Μαρκεζίνης με την ανακίνηση του Κυπριακού και προσθέτουν ως στόχο την ανάληψη της αντιπροεδρίας της κυβέρνησης και όχι του υπουργείου Εξωτερικών. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε προσπάθεια του Μαρκεζίνης να προδιαγράψει τη διαδοχή του Παπάγου και να αυξήσει την ισχύ του στον μηχανισμό λήψης αποφάσεων.

Από το σύνολο των πηγών προκύπτει ότι η διαφωνία είχε ακόμα εντονότερο προσωπικό στοιχείο, καθώς ο υπουργός Συντονισμού εμφανιζόταν ανυπόμονος έναντι του πρωθυπουργού και πολυπράγμων, καθώς ενδιαφερόταν για το σύνολο της κυβερνητικής πολιτικής. Ο Μαρκεζίνης παρηρμήνευε βασικά δεδομένα στη σχέση του με τον Παπάγο αλλά και στη συγκρότηση της βάσης ισχύος του καθενός τους. Ενώ ο υπουργός Συντονισμού είχε πράγματι διαδραματίσει σημαντικό παρασκευαστικό ρόλο στην ανάμειξη του Παπάγου στην πολιτική, ο τελευταίος διέθετε δική του βάση ισχύος τόσο στο εκλογικό σώμα όσο και στον στρατό, την οποία δεν μπορούσε να ανταγωνιστεί ο Μαρκεζίνης. Ο τελευταίος είχε παραμείνει εκτός Βουλής κατά τις εκλογές του Μαρτίου του 1950 και το Νέο Κόμμα, του οποίου ηγείτο, είχε αναδείξει μόλις έναν βουλευτή παρά το ότι είχε ισχύσει σύστημα απλής αναλογικής. Η μόνη βιώσιμη στρατηγική εν όψει της διαδοχής για τον Μαρκεζίνη ήταν η αναμονή, όχι η ρήξη.



**Αθήνα.** Σπύρος Μαρκεζίνης, Στέφανος Στεφανόπουλος, Αλέξανδρος Παπάγος. Ο πολυπράγμων υπουργός, ο αντιπρόεδρος που δεν διαδέχεται τον πρωθυπουργό και ο πρωθυπουργός. Ο Μαρκεζίνης παρηρμήνευε βασικά δεδομένα στη σχέση του με τον Παπάγο, αλλά και στη συγκρότηση της βάσης ισχύος του καθενός τους.

**Ο Παπάγος διέθετε δική του βάση ισχύος, τόσο στο εκλογικό σώμα όσο και στον στρατό, την οποία δεν μπορούσε να ανταγωνιστεί ο Μαρκεζίνης.**



**9 Απριλίου 1953.** Ο Σπύρος Μαρκεζίνης, υπουργός Συντονισμού της κυβέρνησης Παπάγου, αναγγέλλει από το ραδιόφωνο την υποτίμηση της δραχμής, θέτοντας τις βάσεις για μια αναπτυξιακή φάση της οικονομίας.

Η νίκη του στρατού στον εμφύλιο θα προσέδιδε στον Παπάγο άνευ προηγουμένου γόητρο και τον τίτλο του στρατάρχη. Ο Μαρκεζίνης θα επιχειρούσε στη συνέχεια να προωθήσει το σενάριο της εμπλοκής του Παπάγου στο κοινοβουλευτικό παιχνίδι και μετά το καλοκαίρι του 1951 θα εξελισσόταν σε βασικό «επιτέλ» του Ελληνικού Συναγερμού, σαφώς ισχυρότερος από άλλα ηγετικά στελέχη όπως ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ο Στέφανος Στεφανόπουλος, ο Εμμανουήλ Τσουδερός. Τον Νοέμβριο του 1952 ο Μαρκεζίνης θα αναλάμβανε ως υπουργός Συντονισμού την ευθύνη της οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης



**Σάββατο, 3 Απριλίου 1954.** Το πρωτοσέλιδο της «Κ» γράφει ότι «ο κ. Σπ. Μαρκεζίνης απεχώρησε χθες εκ της κυβερνήσεως». Όταν ανακοινώθηκε η παραίτηση του Μαρκεζίνης, η είδηση εξέπληξε καθώς δεν υπήρχαν δημόσια προμνηύματα της διαφωνίας του με τον πρωθυπουργό.

## Η οριστική ρήξη ήρθε τον Νοέμβριο του 1954

**Η στρατηγική** της αναμονής θα μπορούσε να εξυπηρετηθεί ακόμα και αν ο Μαρκεζίνης παρέμενε εκτός κυβέρνησης, αλλά εντός του κόμματος. Η κρίση δεν σήμαινε άμεσα οριστική ρήξη, καθώς φίλοι του Μαρκεζίνης διατήρησαν, από τον Απρίλιο έως τον Νοέμβριο του 1954, σημαντικές θέσεις στην κυβέρνηση και δεν φαίνεται να έλειψαν κάποιες προσπάθειες γεφύρωσης του χάσματος αν και όχι επιτυχείς. Η δεύτερη κρίση, αυτή του Νοεμβρίου του 1954, αποτέλεσε πιο καθοριστικό γεγονός σε σχέση με αυτήν του Απριλίου. Ο ίδιος ο Παπάγος υποθέτησε την εκδοχή ότι ο Μαρκεζίνης, κατά τη διάρκεια των συνομιλιών του στη Βόννη τον Νοέμβριο του 1953, είχε δεσμευτεί πέραν των ορίων της εντολής του την ελληνική κυβέρνηση για την ανάθεση σε γερμανικές εταιρείες (Siemens, Telefunken) παραγγελιών στον τομέα των τηλεπικοινωνιών και της ραδιοφωνίας. Ο Μαρκεζίνης τόνιζε ότι είχε υποσχεθεί στη γερμανική κυβέρνηση πως απλώς θα εισηγηθεί θετικά και παρέπεμπε σε σχετικές επιστολές, οι οποίες βρισκόταν στο υπουργείο Εξωτερικών το οποίο διπύθνη ο διεκδικητής της διαδοχής και ευθυγραμμισμένος με τον Παπάγο Στέφανος Στεφανόπουλος. Η εκδοχή αυτή επιβεβαιώθηκε, αν και καθυστερημένα για τον πρώην υπουργό Συντονισμού, καθώς οι επιστολές αυτές ανευρέθησαν στο γραφείο του υπουργού και δόθηκαν στη δημοσιότητα από τον διάδοχο του Στεφανόπουλου και πρώτο υπουργό Εξωτερικών της κυβέρνησης Καραμανλή, Σπύρο Θεοτόκη.

Το ζήτημα όμως υπερέβαινε τους τύπους καθώς, όπως παρατηρούσαν στη βρετανική προξενία των Αθηνών, ο Μαρκεζίνης είχε επιδείξει μάλλον απειρία κατά τον χειρισμό του θέματος αφού έπρεπε να είναι βέβαιος ότι ανεξάρτητα από τις διατυπώσεις η γερμανική πλευρά θα ισχυριζόταν προς την Αθήνα ότι είχε αναληφθεί πολιτική δεσμευση. Ο ρόλος του αμερικανικού παράγοντα παραμένει αδιευκρίνιστος. Η Ουάσινγκτον ευνοούσε τη γενική ανάπτυξη των ελληνογερμανικών σχέσεων στο πλαίσιο ενός σχήματος κατανομής των βερβάν της βοήθειας μεταξύ των Αμερικανών και των ισχυρών συμμάχων τους, αλλά δεν είναι βέβαιο κατά πόσον

αντιμετώπιζε θετικά τη γερμανική επιχειρηματική επέκταση στον κλάδο των τηλεπικοινωνιών. Γενικότερα όμως ο αμερικανικός παράγοντας δεν φαινόταν διατεθειμένος να αποσταθεροποιήσει την κυβέρνηση Παπάγου η οποία, παρά την εμπλοκή της στο Κυπριακό, παρέμενε για την Ουάσινγκτον η πιο αξιόπιστη πολιτική λύση από την αμερικανική οπτική των προτεραιοτήτων του Ψυχρού Πολέμου. Σε τελική ανάλυση, Αμερικανοί παρατηρητές διαπίστωναν ότι η κυβέρνηση είχε διατηρήσει επαρκή πλειοψηφία, ενώ οι Βρετανοί σημειώναν ότι τις εξελίξεις θα μπορούσε να επηρεάσει οποιος βρισκόταν εντός του κόμματος της πλειοψηφίας. Από την άποψη αυτή ο Μαρκεζίνης θα βρισκόταν, όταν εξελιχθούν οι διεργασίες για τη διαδοχή του ασθενούντος Παπάγου από την άνοιξη έως το φθινόπωρο του 1955, μακριά από το επίκεντρο των γεγονότων.

Από την άποψη των ελληνογερμανικών οικονομικών σχέσεων αυτές, ανεξάρτητα από επιμέρους ζή-

### Οι ελληνογερμανικές συνομιλίες στη Βόννη και η στάση των Αμερικανών.

τήματα όπως αυτό που έθετε η υπόθεση Μαρκεζίνης, θα επεκτεινόταν σε σημείο που θα καθιστούσαν τη Βόννη τον σημαντικότερο εμπορικό εταίρο της Αθήνας. Η Δυτική Γερμανία ήταν η πιο δυναμική οικονομία της δυτικής Ευρώπης και διέθετε πιστώσεις και βιομηχανικά προϊόντα που ενδιέφεραν μια αναπτυσσόμενη οικονομία όπως η ελληνική. Επρόκειτο όμως για έναν κατά βάση οικονομικό συνεταιρισμό. Από στρατηγικής πλευράς η ατλαντική επιλογή, με κεντρική σε αυτήν την ελληνοαμερικανική σχέση, θα παρέμενε καθοριστική και κατά τη δεκαετία του 1960 θα συμπληρωνόταν από ένα ευρωπαϊκό σκέλος που συνυφαινόταν με την ανάπτυξη των ελληνογαλλικών σχέσεων.

\* Ο κ. Σωτήρης Ριζάς είναι διευθυντής ερευνών στο Κέντρο Ερευνας της Ιστορίας του Νεότερου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών.



**1954.** Τραυματίες πολέμου συμμετέχουν σε διαδήλωση στην Αθήνα. Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 πραγματοποιήθηκαν συλλαλητήρια σε όλες τις ελληνικές πόλεις υπέρ της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα.



**Εμφύλιος.** Ο αρχιστρατήγος Παπάγος με τον στρατηγό Κοσμό. Ο Παπάγος αναλαμβάνει την αρχιστρατηγία στις 20 Ιανουαρίου 1949, με τον Εθνικό Στρατό αυτονομημένο πλέον από κάθε πολιτικό έλεγχο.